

Ráchel néne császárveres selyemruhájáig; ezt pedig köszöni Takáts Sándornak, kinek *Képei a török világból* fő tárgyi forrása volt, s akit szeretetreméltó hálával megtett Molnár Palkó vőfélyének, de erre az alkalomra, nagyobb tisztesség kedvéért megnövesztette a szakállát. Az írástudó ember pedig gyönyörűséggel olvassa a fejezetek élére tett jelképet s a szövegbe hintett aranszemeket, mik a régi magyar költészet kincsesházából valók.

Tolnai Vilmos.

Kant erkölctana magyarul. (Kant, A gyakorlati ész kritikája. Fordította és magyarázta dr. Molnár Jenő, Budapest, 1922.)

Az erkölcsiség az élet legnagyobb misztériuma. Két dolog fogja mindig csodálkozással eltölteni az emberi elmét: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény énbennem. Míg a természeti ember boldogságra törekszik, az erkölcs feltétlen imperatívusza a kötelesség nevében boldogságunk, sőt életünk feláldozását követeli. Míg a természeti élet szempontjából tekintve, bele vagyunk fonódva a valóság ezernyi determináló tényezője közé, amelyek szabadságunkat nem engedik érvényesülni, addig az erkölcsi parancs örendelkezést s ennek folyományaként szabadságot követel tőlünk. A hétköznapi élet keretében érzelmek és indulatok hatása alatt cselekszünk; az erkölcsi kötelesség azt kívánja, hogy egyedül az etikai törvény iránti tiszteletből tegyük a jót, tekintet nélkül bármely jutalomra vagy büntetésre. Ha ily módon az erkölcsiség lényegileg független is a vallástól, mégis szorosan össze van vele forrva. Mert a mély és öntudatos erkölcsi meggyőződés szükségképpen Isten, a halhatatlanság és a szabadságba vetett hitre vezet, mert hiszen ezen eszmék ép az erkölcsi világrend végső diadalának biztosítékait jelentik.

Ezek Kant erkölctanának alap gondolatai, melyeket két alapvető munkában fejtett ki: a „Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (1785) és a „Kritik der praktischen Vernunft“-ban (1788). Ez utóbbi sikerült magyar fordítását adja Molnár Jenő. Kant rendszerének egyik legjellemzőbb vonása, hogy míg a „Kritik der reinen Vernunft“ tudás-vágyunkat távol iparkodik tartani az érzékfölötti világtól, addig a Gyakorlati Ész Bírálata inkább arra tö-

rekszik, hogy az erkölcsi meggyőződés elemzése által figyelmünket ép az érzékfölöttire hívja fel. Az előbbi az emberi megismerés határait akként vonja meg, hogy a tudományos megismerés területét csak a lehető tapasztalat körére szorítja, az utóbbi pedig elkerülhetetlennek tartja, hogy az érzékfölötti világgal foglalkozzunk s abba be is hatoljunk ha nem is a tudás, de a hit formájában. Valójában azonban Kantnál már maga az erkölcsi élet a mi érzékfölötti mivoltunknak megnyilvánulása, mintegy betörése az érzéki világba. Ép ezért Kant etikája erősen antinaturalisztikus: szerinte az erkölcsös ember nem a természeti ember hajlamaiból nő ki, de azok *el-lenére*, a velők való szüntelen harcban fejlődik. Kant nem az erkölcsiség természetrajzát, de kritikáját akarja adni s ennyiben éles ellentétben áll a legutóbbi három évszázad legtöbb etikai elméletével. Elődjét Platon ideatanában találjuk meg, melynek alap gondolata szintén az, hogy az erkölcsiség lényege az érzékfölötti világrendhez való alkalmazkodás e földi élet keretében. Kant etikájában is sok az aszketikus vonás s ennyiben is közelebb áll a keresztény tanításhoz, semmint azt rendesen gondolják. E jellegénél fogva erősen elüt az újkori gondolkodástól, úgy hogy azokat, kik a Tiszta Esz Kritikája nyomán híveivé váltak, inkább megzavarja, semmint felvilágosítja. Kant filozófiájának a maitól lényegesen eltérő magyarázatára kell áttérnünk, hogy a benne rejlő látszólagos diszharmóniát feloldjuk és megszüntessük.

Molnár Jenő derekasan megküzdött Kant fordításának hihetetlen nehézségeivel. Magyarázatai jelentékenyen megkönnyítik e nehézkesen megírt mű megértését és tanulmányozását.

Pauler Akos.

Taine. (Nagy József könyve.) Ez a név mindig egy bizonyos varázserővel bírt az utóbbi évtizedekben. Joggal. Aki egyszer kezébe vette ennek a nagy francia gondolkodónak akár a görög avagy a németalföldi művészetről szóló könyvét, akár angol irodalomtörténetét vagy más hasonló munkáját, az megértette, hogy a tudomány is emelkedhet művészetig. Vannak emberek, kiknek megadatott, hogy úgy beszéljenek, írjanak bármilyen tárgyról, hogy annak színe, illata van, hogy szavaik

varázsától megelevenedik a mult, eltűnik a térbeli távolság, mint ama francia abbé óráin, melyekről Taine-nek egy későbbi nagy író társa olyan érdekesen emlékezett meg, ahol a római légionáriusok, Caesar, Pompeius pusztá szóra, majdnem kétezer év múlva újra megvívják csataikat, megvonták táboruk árok-sáncát, élték a maguk egykori életét az elbűvölt hallgatóság lelki szemei előtt. Ilyen színes tollú művész ez az esztétikus, filozófus, irodalomtörténetíró tanár is. Igen, ez a név illik reá mindenekelőtt, mert szenvedélyesen tanított, egyenesen erre született. „Szavával meg tudta indítani a lelket s rávette, hogy újra csinálja egész nevelését; rendet és egységet teremtsen benne. Ezért húsz éven át meleg szeretettel ragaszkodott ehhez a hivatalához.” Minden művében benne lüktet ez az energia, ez a nagy magát adni-akarás. Ezért érti meg rögtön mindenki, ki Taine-t olvassa, hogy a tudomány nem szükségképen száraz, nem kell feltétlenül az utolsó életszikrának is kioltva lennie benne! Epen emiatt azonban nagy megnyugvással olvashatjuk Taine nevével kapcsolatban a „pozitívizmus” szót, amely irányának jellemzőeként szokta kísélni, mint most is Nagy Józsefnek az *Ember és a természet* című gyűjtemény első köteteként kiadott szép Taine-könyvének az élén.

Ha a pozitívizmus ilyen formában jelentkezik, úgy öröm vele foglalkozni. Ez a mű különösen megerősíti az olvasót ebben a meggyőződésében. Persze nem a pozitívizmusról, amint azt vagy félszázad óta értjük, értelmezzük, hanem erről a pozitívizmusról, a Taine-féléről kapjuk ezt a megnyerő képet s ebben nagy része van Nagy József vonzó fejtegetésének is. Ez a pozitívizmus voltaképpen poetikus, színes romantika, amint valójában Taine-nek elég sok köze is volt Hegelhez és elméletét „németnek, misztikusnak érezték a franciák”. Ha francia, szigorú pozitívista könyvekben megnézzük, hogy miben is látták ők ennek az iránynak a jelentőségét, azt a nézetet leljük, hogy: először volt teologikus filozófia, azután jött a metafizika és — „enfin est venue la science”, bekövetkezett a tudomány uralma, amely örökre véget vetett minden gyermeki játéknak, metafizikának, miegymásnak, sőt talán a gondolkodásnak is, mert mire lesz az jó már ezután, ha minden téren

biztosan eligazít az egyedülidveztő, csalhatatlan tudomány! Itt esik azonban gondolkozóba minden nem-pozitívista jobb fej, főként ha ezen irány pápájának, Comte-nak arra a tanára is bukkan, hogy a társadalom csak akkor stabilis és erős, ha morálisan egységes. Ez pedig csak két úton érhető el: oly doktrína, hitrendszer által, amely alapvonásaiban minden egyben egyenlőn él, másrésről egy szellemi hatalom felállításá révén, mely egyházként, akadémiaiként gondozza ezt a doktrínát, terjeszti és uralmazza biztosítja! Ime a tudomány már ráeszmélt arra, hogy nemcsak ő van, sőt nem is ő a főerő. Mintha csak a mi súlyos helyzetben levő generációnk hangja csendülne ki e Comte-féle gondolatmenetből; sok ezer jó fej töri magát a mai száz sebből vérző Európában, hogy ugyanennek a problémának a megoldását megtalálja és keresi ezt ugyanebben az irányban: az új hit irányában. Látjuk tehát, hogy a nagy apostolok mind nagy rajongók és építők voltak, ha mindjárt a pozitívizmust hirdették is. Ok mindig dómokat tornyosítottak égne gondolataikból, csak a pozitívizmus kézművesei nézték folyvást egyedül azt a követ, amelynek a megfaragását tartották végcélnak, amely pedig végeredményben mégis csak egy része lesz az új dómnak, melyről ők megfeledeztek, mert nem tudnak építeni.

Taine is azok közé tartozott, kik építőmesterek voltak. Ő tudott és akart is szépet, nagyot, egészet alkotni. Nagy József már a *Minerva* folyóirat 1922. évi első számába írt, Taine és Riedl című cikkében tömören kifejezte ezt: „Taine érdeklődése a dolgokkal szemben ízig-veéig metafizikai volt . . . a legkisebb jelenében is a nagy egészet látta, s a bennük működő világerők és törvények nagyszerűsége töltötte el őt csodálattal.” Ebben a könyvében lépésről-lépésre haladva fejti ki ennek a nagy, végéket kereső, mindent lehetőleg kevés, de sokat magyarázó, egyszerű alapigazságra visszavezetni törekvő fejnek a szellemi munkáját. Milyen egységes fejlődésment áruul itt azután szemünk elé! Amint legelső tanulmányaiban, pl. a Livius-ról szólóban *egy* tetszetős középponti gondolatból (a szónok, kit a kor a történetírásra szorított) fejtett ki mindent, úgy látta később is a tudós és a művész, a költő egyesített élelátásával a nagy mozgató

erőket a szellemiek terén. Nem is járt messze az igazságtól Boutroux Emilnek a könyv befejezésében idézett véleménye, hogy Taine „több elmét a pozitivizmus ellen való reakcióhoz vezetett, s így közvetett úton hozzájárult az idealizmus reneszánszához”. Hozzáteszi még Boutroux: „A nagy elmék azok a források, melyből az ellenük küzdők is merítenek.” A hiba csak abban rejlik, hogy Taine-t egyáltalán nem lehet teljesen elvitatni az idealizmustól s Nagy József sokkal találóbban s rövidebben jellemezte őt saját, Faustra alkalmazott mondásával: „Költői lélek tudós főben”, ez volt Taine.

Még egy más oldalról is érdemes lenne ezzel a művel és vele kapcsolatban a nagy francia gondolkozóval foglalkozni; ennek történetfölfojtása szempontjából. A könyv VI. fejezete erre vonatkozólag nagyon értékes fejtegetéseket nyújt. Egyben érint olyan kérdéseket, melyek ma Spengler híres könyvének, a „Nyugat alkonyá”-nak hihetetlen mérvű elterjedése óta különösen érdekelnek mindenkit. Bennünket azonban még ennél is közelebről érint a vele összefüggő X—XI. fejezet, melyek az „Origines”-ről szólnak, mert itt tűnik ki Taine meghatározó hite egész nagyságában. Hazája, Franciaország beteg s ő meg akarja gyógyítani, még pedig lelki úton. Amint valamikor Schiller Moor Ferencének az volt a meggyőződése, hogy a testet a lélek útján szét lehet rombolni, úgy most Taine-nak az a rendületlen hite, hogy a nemzeti lélekre jó irányban hatva a nemzet maga gyógyul! S egyben kitűnik itt annak az igazsága is, hogy minden igazán nagy elme mennyire kapcsolatban marad az egésszel, a közzel. „Mindegyikünknek el kell hozni a maga részét a közös épülethez” — volt a jelszava és ő elhozta a maga nagy művének óriási összefogóerővel megalkotott kilenc kötetét, amelyeknek célja volt „megmutatni, hogy miképen jött létre a jelenkori Franciaország szelleme”, hogy ebből tanulhasson a nemzet, lássa, hol tért le a helyes útról, s az értelem világossága mellett visszataláljon arra! Különösen a mi napjaink embereit érdekelheti mindez és igaz hálával viselhetetünk a szerző iránt, aki annyi szeretettel, világosan, józan ítélettel foglalta össze egy értékes s könnyen hozzáférhető könyvből ezeket az igazságokat, szépségeket, idealista gondolatokat. *Koszó János.*

Csokonai Vitéz Mihály: Összes művei. Három kötet, öt részben, (Genius-kiadás.)

A dúsak asztalára való köntösben jelent meg a szegény poeta gazdag lelkének minden termése. Életében alig láthatta egy-egy művét nyomtatásban; közvetlenül halála után lettek közkincsesé kótetői, melyeket még ő gondozott áhítatos szeretettel. Azután baráti kegyelet és irodalmi lelkesedés adták a nemzet kezébe újra meg újra műveit, melyeknek bája és kedvessége nem halványodott egy század lefolyása alatt sem. Alaptalan ráfogás és irodalmi legenda, hogy nem ismerték, félreösmerték és mellőzték. Versei még életében kéziratban megjárták az országot; víg deákok olvasták és szavalták őket, érzelmes leányasszonyok klavír és gitár mellett énekeltek dalait. Síremléke országra szóló irodalmi pörnek, az Arkádiai Pörnek, lett okozója, melyben sokkal többről is volt szó, mint a görögországi „marhalegelőről”. Mult század nagyjaink sok ízben ihletet vettek belőle s legújabb irodalmunk nem egy képviselője szívesen hivatkozott rá, mint elődjére. Bár művének legjava eddig is könnyen hozzáférhető volt, közóhaj teljesült e pompás kiadással, mely teljesnek mondható. Harsányi István és Gulyás József, sárospataki tanárok rendezték sajtó alá a köteteket; az ő nevük kezesség, hogy minden hozzáférhető és föllelhető szöveg napvilágot lát, mellőzve egy-két nyomtatás alá nem kívánkozó dévaj verset. A kiadók, kik híresek kutató szerencséjükről (melyet helyesen kitartó szorgalomnak és lelkes buzgóságnak kell neveznünk), szinte kétszáz, eddig ki nem adott darabbal: verssel, prózái művel, levéllel, színdarabbal tették teljesebbé költőnk irodalmi képét. Értékesek a zsengek s az eddigelé a kiadóktól mellőzött alkalmi darabok, melyekben majd mindenütt fel-felcsillan a szerző művész volta; az akkori irodalmi élet ismeretére pedig véghetetlen becsek azok a levelek, melyek megértetik velünk Tempefői jelmondatát: „Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.” A költőnek sokat szenvedett alakja mögött a szellemi élet korrajzát kapjuk minden lelkesedésével s minden fejletlenségével; a lelke magzatjait megmenteni akaró költő aggodalmát, kényszerű megalázódását, az irodalom jövőjébe vetett hitét, a mág-